

DOI: <https://doi.org/10.31648/apr.7146>

Data przesłania artykułu: 30 maja 2021 r.

Data akceptacji artykułu: 16 czerwca 2021 r.

**CZAS PRZEŁOMU I NADZIEI – OBRAZ SCHYŁKU
XX WIEKU WE WSPÓŁCZESNEJ LITERATURZE
BIAŁORUSKIEJ NA PRZYKŁADZIE POWIEŚCI
A. KLINAUA *SZALOM*
I I. BABKOUA *CHWILINKA. TRY HISTORII***

Katarzyna Drozd

Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Polska

ORCID: 0000-0002-2544-4877

e-mail: katarzyna.drozd@uw.edu.pl

Abstrakt: W artykule omówiony został obraz schyłku XX wieku we współczesnej białoruskiej beletryście. Na Białorusi, podobnie jak i w innych państwach Europy Wschodniej i Środkowo-Wschodniej, był to okres intensywnych przemian społeczno-politycznych. Po niemal 30 latach od tych wydarzeń możliwa jest ocena leżących u ich podstaw założeń i oczekiwań, które niejednokrotnie nie wytrzymały konfrontacji z trudną rzeczywistością tranzycji. Koniec minionego stulecia wielokrotnie powraca w narracji jako z jednej strony czas nadziei, z drugiej zaś rozczarowań. Podkreślana jest więc ambiwalentna rola tego okresu.

Słowa kluczowe: współczesna literatura białoruska, Artur Klinau, Ihar Babkou, Białoruś, przemiany społeczno-polityczne

Submitted on January 01, 2020

Accepted on June 16, 2020

**THE IMAGE OF THE END OF THE 20TH CENTURY
IN CONTEMPORARY BELARUSIAN LITERATURE
ON THE EXAMPLE OF THE NOVELS
BY A. KLINAU *SHALOM* AND I. BABKOU
*CHWILINKA. TRY HISTORY***

Katarzyna Drozd

University of Warsaw, Warsaw, Poland

ORCID: 0000-0002-2544-4877

e-mail: katarzyna.drozd@uw.edu.pl

Abstract: This article discusses the image of the end of the 20th century in contemporary Belarusian fiction. In Belarus, as in other countries of Eastern and Central and Eastern Europe, it was a period of intense social and political changes. Almost 30 years after these events, it is possible to assess the underlying assumptions and expectations, which have often failed to stand up to the difficult reality of the transition. The end of the last century returns many times in the narrative as, on the one hand, a time of hope and, on the other hand, of disappointment. Therefore, the ambivalent role of this period is emphasized.

Keywords: contemporary Belarusian literature, Artur Klinau, Ihar Babkou, Belarus, socio-political changes

Lata 90. XX wieku w Europie Środkowej i Środkowo-Wschodniej były momentem przełomowym. Przyniosły bowiem transformację polityczną tej części Starego Kontynentu i zmieniły ustanowiony po II wojnie światowej ład międzynarodowy, w którym jedyną siłą dominującą z rozległą strefą wpływów był Związek Radziecki [Grzelak 2005, 14–15]. Rozwiązanie w grudniu 1991 roku ZSRR zostało poprzedzone ogłoszeniem niepodległości państw wchodzących w jego skład. Rada Najwyższa Białorusi, biorąc przykład z sąsiednich republik, dokonała tego aktu w sierpniu 1991 roku [Szybieka 2002, 435]. Tym samym rozpoczął się okres transformacji społeczno-politycznej obejmujący wszystkie aspekty życia. Na początku zdominowały go kwestie polityczne i gospodarcze. Dotychczasowe struktury republikańskie, w tym w szczególności organy władzy, musiały dostosować się

do nowych warunków – kształtowania polityki suwerennego państwa. Monopol KPZR w życiu politycznym został zastąpiony przez żywiołowy pluralizm, często pozbawiony ram normatywnych, zarówno prawnych, jak i moralnych. Z dnia na dzień upadł system wartości oparty za zasadach ideologii komunistycznej. Po rozwiązaniu partii zabrakło silnego ośrodka mogącego wyznaczać aksjologiczne ramy rozwoju społecznego. Instytucje państwowe były zbyt słabe, zaś Cerkiew prawosławna dopiero odradzała się po latach prześladowań. Zwyciężyły darwinistyczne prawa kapitalizmu, które odcisnęły negatywne piętno na społecznym postrzeganiu tranzycji ustrojowej.

Jedną z najważniejszych konsekwencji upadku Kraju Rad była dezintegracja wspólnego obszaru gospodarczego skutkująca m.in. zerwaniem łańcuchów dostaw pomiędzy dawnymi republikami [Eberhardt 2008, 81–85]. Socjalistyczną gospodarkę niedoborów zastąpił wolny rynek, który przybrał formę nieliczącego się ze słabszymi kapitalizmu. Białorusini, przyzwyczajeni do braku politycznej swobody, odgórnego narzucania decyzji regulujących każdy aspekt życia, z niepewnością obserwowali bieżące wydarzenia. Niepokój dotyczył szczególnie osób dojrzałych i starszych często niewyobrażających sobie funkcjonowania poza strukturami supermocarstwa, w którym się urodziły, dorastały i działały przez kolejne dekady¹. Inaczej tę sytuację postrzegali ludzie młodzi. W nadchodzących przemianach widzieli szansę całkowitej transformacji nie tylko politycznej, lecz także przede wszystkim w zakresie zmiany warunków życia. Spodziewano się, że wraz z ogłoszeniem suwerenności niepodległa Białoruś otworzy się na kraje Europy Zachodniej, co ułatwi dostęp do zdobyczy zarówno technicznych, jak i kulturowych. Przyszłość więc nie napawała ich lękiem, a optymizmem².

Warto nadmienić, że różne oczekiwania poszczególnych pokoleń miały odzwierciedlenie w wyborze kandydatów na prezydenta Republiki Białorusi. Osoby dojrzałe wyrażały aprobatę dla Aleksandra Łukaszenki, który obiecywał powrót do budowy silnych więzów gospodarczo-politycznych z Rosją i tym samym gwarantował przywrócenie stabilizacji znanej z czasów radzieckich. Natomiast

---

¹ Rozpad ZSRR był powodem fali samobójstw wśród osób w różnym wieku i odmiennej pozycji zawodowej. Popelniali je zarówno zajmujący ważne stanowiska w administracji państwowej, jak i zwykli obywatele, którzy całe swoje dorosłe życie poświęcili idei komunizmu. Swietłana Aleksijewicz w książce *Urzeczeni śmiercią* zamieściła rozmowy z rodzinami samobójców lub osobami, które udało się odratować. Zob. więcej: [Aleksijewicz 2001].

² Różnice w ocenie aktualnych wydarzeń widoczne były także w oczekiwaniach wobec literatury lat 90. XX w. Pokolenie, które w tym okresie debiutowało na scenie literackiej, postulowało tworzenie literatury niez zaangażowanej politycznie, otwartej na najnowsze prądy obecne w innych literaturach światowych. W zachodzących zmianach widziało właśnie szansę przełamania hermetyczności literatury białoruskiej, wynikającej z ciągle obecnego w niej kontekstu polityczno-historycznego. Zob. więcej: [Кісліцына 2006; Акудчыч 2004].

pokolenie młodych oczekiwało od kandydata na prezydenta stworzenia demokratycznego państwa i nie popierało Łukaszenki [Usov 2014, 101–102].

Od przemian politycznych w Europie Wschodniej i Środkowo-Wschodniej minęło 30 lat. Jest to dystans czasowy pozwalający krytycznie spojrzeć na minione wydarzenia i dokonać ich oceny – nadszedł moment rewizji oczekiwań i ich konfrontacji z rzeczywistością. Pokolenie, które w latach 90. XX wieku znajdowało się u progu dorosłości, teraz jest w pełni dojrzałe, doświadczone latami przemian dokonuje weryfikacji swych ówczesnych marzeń i aspiracji. Warto dodać, że do tej pory obraz schyłku wieku przedstawiony w literaturze białoruskiej nie był przedmiotem badań.

We współczesnej literaturze białoruskiej lata 90. XX stulecia są określane jako moment przełomu. Niejednokrotnie stanowią istotny element fabuły. Wprowadzają też podział na minioną epokę zdominowaną przez komunizm, gdzie cezurą są przemiany polityczne, zwłaszcza ogłoszenie niepodległości Białorusi i zmiana ustroju, oraz współczesność politycznie definiowaną przez rządy Łukaszenki. Z tego podziału wynika ambiwalentne ujęcie schyłku XX wieku. Z jednej strony jako moment dziejowy to czas nadziei, marzeń o demokracji, otwarcia się Białorusi na Zachód. Z drugiej zaś spojrzenie z dystansu wnosi rozczarowanie i negatywną ocenę przemian. W kontekście obecnej sytuacji na Białorusi po ostatnich wyborach prezydenckich w 2020 roku wydaje się wręcz konieczna analiza roli lat 90. XX stulecia i jej znaczenia we współczesnej literaturze.

W poniższych rozważaniach warto odwołać się do sformułowania Aleidy Assmann dotyczącego literatury jako medium pamięci³. Pozwala ona na zapamiętanie i utrwalenie konkretnego obrazu określonych wydarzeń. Jak zauważa Sylwia Dec-Pustelnik, do przewartościowania wyobrażeń o przeszłości przyczyniają się zachodzące zmiany polityczne uzależniając je od aktualnych potrzeb uczestników życia politycznego [Dec-Pustelnik 2018, 107]. Konstatacje te doskonale można odnieść do sytuacji na Białorusi.

Warto zaznaczyć, że wydarzenia lat 90. XX wieku wpisują się w pamięć komunikatywną. W przypadku pamięci komunikatywnej istotną rolę odgrywa przekaz medialny [Dec-Pustelnik 2018, 111]. Na Białorusi, gdzie rynek medialny zdominowany jest przez nadawców publicznych podporządkowanych władzy, przekaz ten stanowi odzwierciedlenie aktualnego jej stanowiska w konkretnych sprawach. Stąd też można mówić o propagandowym kształtowaniu pamięci komu-

---

³ Badania nad formami pamięci i jej związkami z literaturą stanowią przedmiot ożywionych dyskusji. Zagadnienie to było wielokrotnie podejmowane przez badaczy zarówno za granicą, m.in. Jana Assmanna, Aleidę Assmann, Astrid Erll [Assmann J. 2008; Assmann A. 2009; Erll 2009], jak i w Polsce [Potasińska 2017, 25–49; Tabaszewska 2013, 53–72].

nikatywniej. Z kolei literatura jako elitarny kanał przekazu nie podlega jeszcze całkowitej kontroli władzy, ponieważ zasięg jej oddziaływania jest bardzo ograniczony. Dotyczy to zwłaszcza twórczości białoruskojęzycznej, często publikowanej w prywatnych wydawnictwach w niewielkiej liczbie egzemplarzy. Taka sytuacja pozwala na kształtowanie odmiennego od medialnego, i co za tym idzie, propagandowego obrazu pamięci komunikatywnej.

Rozczarowanie rządami Łukaszenki dotyczyło w szczególności młodego pokolenia dążącego do głębokich przeobrażeń rzeczywistości. Z każdym rokiem prezydentury jasne stawało się, że wszelkie nadzieje na demokratyzację w rozumieniu zachodnioeuropejskim muszą zostać odłożone w czasie. Dynamikę pierwszych lat niepodległości zastąpił marazm przypominający epokę Breżniewa. Nastroje społeczne znalazły swe odzwierciedlenie w literaturze. Jest to szczególnie istotne w przypadku najmłodszego pokolenia zaangażowanego w zajęcia po wyborach prezydenckich w 2020 roku, którego przedstawiciele nie mają osobistego doświadczenia udziału w wydarzeniach lat 90., zaś z pomocą literatury mogą poznać niezależny obraz historii najnowszej.

Nawiązania do końca minionego stulecia są tendencją występującą we współczesnej literaturze zarówno w gatunkach fikcyjnych, jak i wspomnieniowych. Okres ten pojawia się w utworach m.in. Alhierda Bacharewicza, Uładzimira Niaklajeua, Adama Hlobusa, Wiktara Marcinowicza, Artura Klinaua. Niewątpliwie więc sam schyłek wieku to czas często wspominany przez dojrzałych bohaterów współczesnej literatury. Świadczy to o randze wydarzeń lat 90. i potwierdza konieczność określenia ich roli w dzisiejszym procesie literackim⁴.

Istotną pozycją w analizowanym zagadnieniu jest powieść A. Klinaua *Szalom* wydana w 2011 roku⁵. O wyjątkowości utworu decyduje m.in. osoba pisarza, który z wykształcenia jest architektem. Słowo dla niego jest więc tworzywem wtórnym. Ponadto wyuczona profesja wpływa na perspektywę i sposób ujęcia opisywanych wydarzeń. Na uwagę zasługuje także główny bohater powieści André, który jest artystą. Powraca on chętnie do lat 90. XX stulecia, dokonując oceny

---

⁴ Lata 90. XX w. są okresem, do którego powracają nie tylko bohaterowie gatunków fikcyjnych, lecz także stanowią istotny element literatury o charakterze wspomnieniowym. Do takiej niewątpliwie należy wydana w 2019 r. w Mińsku książka Alhierda Bacharewicza *Мая дзевяностыя*, gdzie już sam tytuł podkreśla ważną rolę lat 90. XX w. Ze względu na różnice między tymi gatunkami literackimi w niniejszym artykule omawiane są utwory fikcyjne. Zob. więcej: [Бахарэвіч 2018].

⁵ Nie jest to pierwszy utwór A. Klinaua, w którym lata 90. XX w. pełnią istotną rolę. Do tego okresu autor odwoływał się też w książce o charakterze wspomnieniowym *Міnsk. Преводнік по Міесьце Сьлёнца*. Ze względu jednak na odmienną przynależność gatunkową obu utworów *Міnsk. Преводнік по Міесьце Сьлёнца* jest jedynie pozycją sygnalizowaną. Zob. więcej: [Клінаў 2008].

aktualnej sytuacji życiowej i zawodowej. Jest to bowiem moment przełomowy w jego karierze i życiu prywatnym, związany z podjęciem najważniejszych decyzji i wkroczeniem w dorosłość.

Właśnie na przełomie lat 80. i 90. XX wieku André po raz pierwszy mógł wyjechać z Białorusi do Europy Zachodniej i zdobywać doświadczenie zawodowe. Wyjazd poza granice kraju i zmiana wzorców kulturowych były szansą na osobiste poznanie najnowszych tendencji w sztuce Zachodu i konfrontację własnych wyobrażeń budowanych na podstawie dostępnych w ZSRR źródeł z rzeczywistością. To także doskonała okazja do inspirujących rozmów w gronie osób o podobnych zainteresowaniach, ale o różnym doświadczeniu.

André powraca więc do schyłku wieku jako jednego z najważniejszych momentów w karierze. To także okres wielkich nadziei i wiary we własne możliwości. Jest młody, nie doświadczył jeszcze porażki, a otrzymane stypendium zagraniczne, w ramach którego odbywa się wyjazd – wręcz przeciwnie – zwiastuje rychły sukces. André jest też przekonany, że przekroczenie granicy Europy Zachodniej pozwoli mu na rozpoczęcie międzynarodowej kariery rzeźbiarza [Клінаў 2011, 48]. Szansę, jaką otrzymał od losu, postrzega nie tylko jako docenienie jego dotychczasowego dorobku, lecz także rezultat zmian, które zaszły w ojczyźnie. Pobyt w Europie Zachodniej stanowi dla niego nowy etap życia, jak też historii państwa [Клінаў 2011, 48]. Transformację na Białorusi, przynajmniej w tym momencie, postrzega pozytywnie.

Jednak po niemalże dwóch dekadach André krytycznie ocenia zarówno sam okres przemian, jak i finalnie ich kierunek. Dopiero z perspektywy czasu zauważa, że zainteresowanie jego osobą wynikało głównie z pochodzenia, które obywatele krajów Europy Zachodniej postrzegali jako wręcz egzotyczne. Jedynie bycie Białorusinem, a nie wyjątkowy talent, było przepustką na artystyczne salony Zachodu. André jest więc rozczarowany. Ponadto przemiany na Białorusi nie doprowadziły do utworzenia demokratycznego państwa stanowiącego jego marzenie. Aktualnie więc ponownie wzbudza on głównie zainteresowanie ze względu na miejsce urodzenia [Клінаў 2011, 10–11]. Wszelkie rozmowy prowadzone w międzynarodowym gronie, pomimo że rozpoczynają się od sztuki, nieuchronnie zmierzają do białoruskiej polityki. Współrozmówcy wykazują, w ocenie bohatera, nadmierną ciekawość w odniesieniu do realiów życia na Białorusi, sprawowania rządów przez Łukaszenkę. Pomijają przy tym André-rzeźbiarza, co potęguje frustrację twórcy [Клінаў 2011, 15]. Powraca więc on do lat 90. XX wieku i z rozczarowaniem dokonuje bilansu przeszłości. Jak wynika z powyższego, niezadowolenie artysty ma dwojakie podłoże. Z jednej strony spowodowane jest nieudaną, w opinii samego

bohatera, karierą, z drugiej jego przyczynę stanowi niedemokratyczny kierunek przemian na Białorusi i autorytarne rządy Łukaszenki.

Do rewizji oceny kierunku przemian na Białorusi skłania bohatera nie tylko pobyt za granicą i reakcja osób z najbliższego otoczenia, lecz także życie codzienne w ojczyźnie, w tym sytuacja artysty. André w rodzimym kraju zawodowo nie osiągnął wiele [Клінаў 2011, 23, 33, 34]. Na co dzień zajmuje się rzeźbieniem pośmiertnych popiersi. Jest to aktywność daleka od jego marzeń i artystycznych aspiracji. Swoje zajęcie traktuje wyłącznie jako źródło dochodu i sposób na zabezpieczenie (de facto, niezbyt dostatniego) bytu rodzinie. Młodzieńcze ideały oraz marzenia o wielkiej sztuce zdominowała proza życia. Należy tutaj podkreślić destrukcyjny wpływ rodziny na André. Żona regularnie przypomina bohaterowi o zawodowej porażce, której dowodem ma być ich zbyt niski, w ocenie kobiety, status materialny [Клінаў 2011, 107–108].

Rzeczywistość polityczna Białorusi pozostawia bardzo niewiele miejsca dla ekspresji artystów takich jak André – myślących kreatywnie, dalekich od podporządkowania propagowanym przez władze kanonom. Są po prostu wykluczeni, skazani na twórczy niebyt. Jediną nadzieją na ociążnięcie sukcesu i rozwój w uprawianej dziedzinie jest kariera poza granicami Białorusi.

Warto jeszcze nadmienić, że André, co prawda, pracuje jako wykładowca na uczelni, ale tutaj również program zajęć podporządkowany jest ukształtowaniu artysty-rzemieślnika, a nie artysty-indywidualisty, wyrażającego poprzez sztukę własne postrzeganie świata. Bohater musi więc dostosować treści przekazywane na wykładach do obowiązującej oficjalnie doktryny sztuki. Ma pełną świadomość, jak brak swobody w przestrzeni akademickiej ogranicza kształtowanie studentów. Podporządkowując się zaś panującemu, zaakceptowanemu przez władzę, wzorcowi, staje się jej narzędziem. Ma więc wyrzuty sumienia, że brak mu siły, by wyrazić własne zdanie i przeciwstawić się dominującemu konformizmowi. Jego działalność akademicka jest w pełni kontrolowana na każdym szczeblu uniwersyteckim, od kierownika jednostki przez dziekana wydziału aż do rektora. Ponadto władze uczelni interesują się André z powodu języka, w którym prowadzi wykłady, a jest nim oczywiście język białoruski [Клінаў 2011, 238].

To właśnie z okresem przemian politycznych schyłku minionego stulecia związana jest druga fala białorusenizacji⁶. Należy przy tym zaznaczyć, że w 1990

---

⁶ Pierwsza fala białorusenizacji nastąpiła na początku lat 20. XX w. Jej przejawem było wprowadzenie języka białoruskiego niemal we wszystkie sfery życia: od szkół aż po instytucje użyteczności publicznej. Podtrzymywano i wspierano rozwój białoruskiej kultury. W drugiej połowie lat 20. XX stulecia rozpoczął się proces wynarodowienia i unifikacji narodu białoruskiego z rosyjskim. Zob. więcej: [Szybieka 2002, 259–272].

język białoruski wprowadzono jako jedyny urzędowy na Białorusi. Sytuacja ta uległa zmianie dopiero w 1995 roku, kiedy język rosyjski otrzymał status drugiego języka urzędowego⁷. Ta urzędowa dwujęzyczność w rzeczywistości spowodowała wyparcie języka białoruskiego z przestrzeni publicznej. Przemiany społeczno-polityczne miały zatem odzwierciedlenie również w języku. Warto odnotować, że przynależność pokoleniowa wyznaczała niejednokrotnie stosunek do języka białoruskiego. Osoby starsze obawiały się konsekwencji odgórnie wprowadzonej białorutenizacji. Wynikało to najczęściej z lęku o własne stanowisko, zazwyczaj w administracji państwowej, szczególnie gdy urzędnicy nie władali dostatecznie językiem białoruskim [Mironowicz 1999, 220–221]. Takich obaw nie wykazywało młode pokolenie, dla którego porozumiewanie się po białorusku było jednym z czynników dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości i świadczyło o pozytywnym kierunku transformacji [Бахарэвіч 2018, 61, 80]. Dopiero wprowadzane kolejno reformy Łukaszenki, zwiększające uprawnienia prezydenta, przy równoczesnym ograniczeniu roli parlamentu, jednoznacznie świadczyły o odejściu od ideałów demokracji. Sam prezydent Białorusi nie posługiwał się językiem białoruskim. W pewnym momencie zaczęto więc utożsamiać wybór języka białoruskiego z manifestacją poglądów politycznych, w tym sprzeciwem wobec reżimu Łukaszenki. Osoby porozumiewające się w języku białoruskim oceniano jako nacjonalistów [Bortnowska 2008, 46–51].

André, prowadząc zajęcia po białorusku, zwraca na siebie uwagę władz uczelni. Wynika ona z obawy, że zatrudniona została osoba o niewłaściwych poglądach politycznych, nieprzychylna obecnej władzy. Wybór języka, dokonany przez bohatera lata temu, ma więc ciągle konsekwencje. Stosunek zaś władz do osób posługujących się językiem białoruskim i kierowane wobec nich podejrzania są realnym dowodem autorytarne go charakteru współczesnej Białorusi i nieustannie przypominają o porażce transformacji schyłku minionego stulecia.

Wspomnienie lat 90. XX wieku jest też istotnym elementem fabuły powieści Ihara Babkoua *Chwilinka. Try historii*. To właśnie tuż przed tym ważnym dziejowym momentem, a więc w końcu lat 80. XX stulecia, poznało się trzech głównych bohaterów utworu: pisarz Franciszek, działacz Bogdan i muzyk Ewa Daminika. Podobnie jak w przypadku André oni również w owym czasie stawiali pierwsze kroki na ścieżce zawodowej, choć mieli za sobą już pewne doświadczenie. Transformacja polityczna końca wieku ponownie nakłada się na ważne życiowe decyzje. Jedną z nich w przypadku Franciszka była kwestia języka. Nakreślona

---

⁷ Sytuacja języka białoruskiego jest przedmiotem dyskusji toczonej od lat. Prowadzona jest ona zarówno na poziomie akademickim jak i w przestrzeni publicznej. Zob. więcej: [Foligowski 1999; *Ograbiony naród...* 2007].

powyżej sytuacja językowa lat 90. XX wieku wymuszała konieczność dokonania wyboru między językiem białoruskim a rosyjskim. Było to szczególnie istotne w odniesieniu do pisarzy. Oczywiście z podjętą decyzją wiązały się określone konsekwencje. Język białoruski zawęził grono czytelnicze – pisarz tym samym stawał się twórcą niszowym [Bortnowska 2008, 48]. Ponadto język białoruski ścierał uwagę zarówno bliskich, jak i nieznajomych. Osoba rozmawiająca i pisząca w tym języku wielokrotnie musiała tłumaczyć się z dokonanego wyboru i wskazywać jego uzasadnienie. Tak też jest w przypadku Franciszka. Doświadcza on następstw podjętej decyzji. Znajomi są przekonani o popełnionym przez bohatera błędzie i starają się odwieść go od używania w przestrzeni publicznej, a także na kartach książek, języka białoruskiego. Musi więc skonfrontować się z negatywnymi komentarzami bliskich. Nie może liczyć na ich wsparcie, wręcz przeciwnie, jest przez nich atakowany i zniechęcany [Бабкоў 2013, 51–53]. Mimo to bohater nie zmienia raz podjętej decyzji. Jest wręcz zadowolony z emocji, jakie wzbudza z powodu języka białoruskiego u postronnych osób, co oddają słowa:

Ты мог гадамі блукаць па Менсуц з расейскай мовай т быць нябачным і незаўважным, сказаў мне тады Францішак. Але варта было проста запытацца ці сказаць штосьці па-беларуску, і ўсё мянялася. Некаторыя плакалі і выбачаліся, што забылі родную мову. Іншыя алразу прыгадвалі пра міліцыю і патрабавалі справаздачы, чаму і з якой мэтай. Трэція беглі па слоўнікі і даводзілі, што гэта не па-беларуску і што трэба так, так і так [Бабкоў 2013, 52].

Powyższa wypowiedź nakreśla atmosferę towarzyszącą posługiwaniu się językiem białoruskim. Różne, nieraz wręcz skrajne, reakcje otoczenia mają przybliżyć ówczesne realia wynikające z sytuacji języka białoruskiego. Taki też aspekt konsekwencji posługiwania się językiem białoruskim w przestrzeni publicznej podkreślał Walancin Akudowicz w eseju *Język*, w którym zauważył, że osoba wypowiadająca się po białorusku zwraca na siebie uwagę otoczenia, a cała sytuacja jest postrzegana nie jako zwykły akt mowy, zaś zamierzone działanie w określonym celu, który postronni obserwatorzy powinni odczytać [Akudowicz 2008, 80].

Warto zaznaczyć, że Franciszek pierwszą książkę wydał jeszcze przed upadkiem ZSRR. Czas transformacji powinien zatem być kluczowym momentem w karierze. Rzeczywiście, wówczas bohater zyskał popularność jako autor wierszy, drukowanych (co prawda sporadycznie) w czasopiśmie. Jednak nie udało mu się już wydać żadnej książki. Jak sam stwierdził, poezja jest niebezpiecznym zajęciem, a on był nadto krytyczny wobec dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości [Бабкоў 2013, 55–57]. W przypadku Franciszka rozczarowanie przemianami nastąpiło niezwykle szybko, jeszcze w okresie ich trwania. Natomiast

wraz z dystansem czasowym pojawia się nostalgia połączona z rozgoryczeniem i ponowną analizą ówczesnych wydarzeń.

Powtarzającym się motywem jest stosunek społeczeństwa do wydarzeń lat 90. Ocena dokonana jest zarówno w formie bieżącego komentarza do dynamicznie zachodzących przemian, jak i opinii wyrażonej z dystansu czasowego niemal dekady. Troje głównych bohaterów to reprezentanci różnych grup społecznych. Ich spojrzenie na ówczesne zjawiska jest więc typowe dla warstwy, z której się wywodzą. Każdy z nich dostrzega, że uczestniczy w wydarzeniach przełomowych, które znacząco wpłyną na dotychczasowy kształt państwa i życie jego obywateli. W przyszłość patrzą z nadzieją. Dostrzegają nowe możliwości rodzące się wraz ze zmianą ustroju politycznego. Jak już wspomniano, u progu przemian mają za sobą pierwsze doświadczenia zawodowe, a nawet pewien dorobek w tym zakresie [Бабокoў 2013, 78–81]. Liczą na demokratyczny charakter niepodległego państwa. Wydaje się więc, że dla nich nowa rzeczywistość powinna być wyjątkowo sprzyjająca. Ponownie więc akcentowane jest otwarcie się Białorusi na Zachód, postrzegane jako szansa, szczególnie przez osoby u progu dorosłości.

Podobnie szerokie plany na przyszłość ma Bogdan. Zaangażowany w przemiany polityczne na Białorusi liczy na ich demokratyczny kierunek. Jest postacią niezwykle aktywną, podejmującą liczne działania mające na celu zmianę dotychczasowego ustroju politycznego. Ma też świadomość powagi sytuacji. Wie, że wydarzenia mają charakter przełomowy. Bogdan wyjeżdża do Polski na szkolenia związane z podjętą działalnością o charakterze społeczno-politycznym [Бабокoў 2013, 140–142]. Polska stanowi dla niego wzór państwa, które z sukcesem przeszło transformację polityczną. Bohater ma nadzieję, że odbyte szkolenia, a także rozmowy ze specjalistami od kampanii prezydenckiej przełożą się na sukces w wyborach na Białorusi. Ogromne zaangażowanie i wykorzystanie zachodnich metod prowadzenia walki politycznej nie przynoszą jednak spodziewanych rezultatów. Wynik wyborów prezydenckich rozczarował bohatera. Natomiast jego konsekwencje i kierunek obranej polityki są wręcz demotywuujące i odbierają Bogdanowi chęć do działania.

W kontekście opisanych wydarzeń lat. 90 XX wieku istotny jest fakt, że bohaterowie często spotykają się w mińskiej kawiarni *Chwilinka*. To w niej toczą rozmowy, tak dotyczące życia prywatnego, jak i ścieżki zawodowej. Warto zwrócić uwagę, że za oknami kawiarni zawsze jest jesień. Ta pora roku ma tutaj symboliczne znaczenie. Wydaje się, że zapowiada porażkę wyborów dokonanych przez bohaterów. Szare barwy jesieni, a także deszcz sugerują, że mimo rozległych planów i młodzieńczego zapału zamierzone cele nie zostaną osiągnięte. Stanowią też tło i jednocześnie komentarz do odbywających się przemian politycznych.

Te zaś nie przyniosą efektów zgodnych z oczekiwaniami części społeczeństwa, w tym postaci utworu Babkoua [Бабокoў 2013, 125].

Po niemal dekadzie bohaterowie dokonują konfrontacji ówczesnych oczekiwań i marzeń z rzeczywistością. Okazuje się, że ich życie nie potoczyło się według zakładanego planu. Natomiast praca, którą wykonują, nie przynosi oczekiwanej satysfakcji. Z nostalgią więc wracają do lat 90. XX stulecia, gdy wszystko było jeszcze możliwe i wydawało się, że zamierzone cele zostaną osiągnięte, a przeszkody pokonane. Wspomnienie schyłku wieku kilkukrotnie powraca w narracji [Бабокoў 2013, 135–136].

Ponadto warto podkreślić, że bohaterowie w wyborze drogi zawodowej kierują się ideałami. Nieoczekiwany kierunek transformacji sprawił, że nie potrafili odnaleźć się w nowej rzeczywistości schyłku minionego stulecia. Tym samym, jak określa narrator, zostali wykluczeni z epoki. Ich losy są więc egzemplifikacją życia osób, które nie umiały funkcjonować w zmienionych warunkach społeczno-politycznych. [Бабокoў 2013, 76–78].

Powyższa analiza skłania do wniosku, że lata 90. XX wieku są ważną cezurą we współczesnej literaturze białoruskiej i często stanowią istotny aspekt fabuły. Bohaterowie wspominają schyłek stulecia, podkreślając dynamikę zachodzących wówczas zmian. W pewnym stopniu świadczy to więc o świadomości politycznej społeczeństwa, które częściowo zdawało sobie sprawę z rangi obserwowanych wydarzeń. Często towarzysząca tym wspomnieniom nostalgia wynika z rozczarowania rzeczywistością i kierunkiem zmian, szczególnie tych politycznych. Skłania także do refleksji na temat przyczyn niepowodzenia i skali rozbieżności między oczekiwaniami a stanem faktycznym. Natomiast ocena schyłku wieku, tak często obecna we współczesnej literaturze, może również wskazywać na rosnące niezadowolenie społeczeństwa z sytuacji społeczno-politycznej, w tym warunków bytowych. Utrwalony w literaturze obraz wydarzeń lat 90. XX wieku jest też istotnym elementem pamięci komunikatywnej, często sprzecznym z oficjalnym przekazem medialnym. Ponadto negatywny stosunek bohaterów do przemian schyłku wieku stanowi odzwierciedlenie poglądów części społeczeństwa. Wskazuje także, iż niezadowolenia z rządów Łukaszenki nie jest problemem ostatnich kilku lat, a niemal trzech dekad.

BIBLIOGRAFIA

- Akudowicz Walancin. 2008. *Język*. W: Akudowicz W. *Dialogi z Bogiem*. Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego: 80.
- Aleksijewicz Swietłana. 2001. *Urzeczeni śmiercią*. Warszawa: Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media.

- Assmann Aleida. 2009. *Przestrzenie pamięci. Formy i przemiany pamięci kulturowej*. W: *Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka*. Red. Saryusz-Wolska M. Kraków: Universitas: 101–142.
- Assmann Jan. 2008. *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Bortnowska Katarzyna. 2008. *Białoruski postmodernizm. Liryka „pokolenia Bum-Bam-Litu”*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dec-Pustelnik Sylwia. 2018. *Problem zmienności pamięci zbiorowej a media/nośniki pamięci*. „Colloquia Anthropologica et Communicativa” nr 11: 107–119.
- Eberhardt Adam. 2008. *Gra pozorów. Stosunki rosyjsko-białoruskie 1991–2008*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
- Erlł Astrid. 2009. *Literatura jako medium pamięci zbiorowej*. W: *Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka*. Red. Saryusz-Wolska M. Kraków: Universitas: 211–247.
- Foligowski Przemysław. 1999. *Białoruś. Trudna nie-podległość*. Wrocław: Atła 2.
- Grzelak Czesław. 2005. *Ład pojałtański w Europie Środkowo-Wschodniej*. W: *Represje sowieckie wobec narodów Europy 1944–1956*. Red. Rogut D., Adamczyk A. Żelów: Wydawnictwo Atena: 13–18.
- Klinau Artur. 2008. *Mińsk. Przewodnik po Mieście Słońca*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Mironowicz Eugeniusz. 1999. *Białoruś*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Ograbiony naród. Rozmowy z intelektualistami białoruskimi*. 2007. Red. Nocuń M., Brzeziecki A. Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego.
- Potasińska Paulina. 2017. *Jak pisarze pamiętają. Teoria badań nad pamięcią a praktyka literacka*. W: *Świadectwa pamięci. W kręgu źródeł i dyskursów (od XIX wieku do dzisiaj)*. Red. Dąbrowicz E., Larenta B., Domurad M. Białystok: Alter Studio: 25–49.
- Szybieka Zachar. 2002. *Historia Białorusi 1795–2000*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.
- Tabaszewska Justyna. 2013. *Od literatury jako medium pamięci do poetyki pamięci. Kategoria pamięci kulturowej w badaniach nad literaturą*. „Pamiętnik Literacki” CIV, z. 4: 53–72.
- Usov Pavel. 2014. *Powstanie, konsolidacja i funkcjonowanie reżimu neoautorytarnego na Białorusi*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- Акудоўіч Валянцін. 2004. *Уводзіны у новую літаратурную сітуацыю*. W: Акудоўіч Валянцін. *Разбурыць Парыж*. Мінск: Логвінаў: 121–176.
- Бабкоў Ігар. 2013. *Хвілінка. Тры гісторыі*. Мінск: Логвінаў.
- Бахарэвіч Алгерд. 2018. *Мае дзевяностыя*. Мінск: Выдавец А.М. Янушкевіч.
- Кісліцына Ганна. 2006. *Новая літаратурная сітуацыя: змена культурнай парадыгмы*. Мінск: Логвінаў.
- Клінаў Артур. 2008. *Малая падарожная кніжка па горадзе Сонца*. Мінск: Логвінаў.
- Клінаў Артур. 2011. *Шалом*. Мінск: Логвінаў.

REFERENCES

- Akudoyič Valāncin. 2004. *Uvodziny u novuŭ litaratarnuŭ situacyŭ* [An introduction to a new literary situation]. In: Akudoyič V. *Razburye' Paryž* [Destroy Paris]. Minsk, Logvinaŭ. (In Belarusian)
- Akudowicz Walancin. 2008. *Język*. In: Akudowicz W. *Dialogi z Bogiem*. Wrocław, Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, p. 80. (In Polish)
- Aleksijewicz Swietłana. 2001. *Urzeczeni śmiercią*. Warsaw, Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media. (In Polish)

- Assmann Aleida. 2009. *Przestrzenie pamięci. Formy i przemiany pamięci kulturowej*. In: *Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka*. Ed. Saryusz-Wolska M. Cracow, Universitas, pp. 101–142. (In Polish)
- Assmann Jan. 2008. *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*. Warsaw, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. (In Polish)
- Babkoŭ Igar. 2013. *Hvilinka. Try gistoryi* [Wait a minute. Three stories]. Minsk, Logvinaŭ. (In Belarusian)
- Baharëvič Algerd. 2018. *Mae dzevânostyâ* [My nineties]. Minsk, Vydavec A.M. Ânuškevič. (In Belarusian)
- Bortnowska Katarzyna. 2008. *Białoruski postmodernizm. Liryka pokolenia "Bum-Bam-Litu"*. Warsaw, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. (In Polish)
- Dec-Pustelnik Sylwia. 2018. *Problem zmienności pamięci zbiorowej a media/nośniki pamięci*. "Colloquia Anthropologica et Communicativa" no 11, pp. 107–119. (In Polish)
- Eberhardt Adam. 2008. *Gra pozorów. Stosunki rosyjsko-białoruskie 1991–2008*. Warsaw, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. (In Polish)
- Erl Astrid. 2009. *Literatura jako medium pamięci zbiorowej*. In: *Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka*. Ed. Saryusz-Wolska M. Cracow, Universitas, pp. 211–247. (In Polish)
- Foligowski Przemysław. 1999. *Białoruś. Trudna nie-podległość*, Wrocław, Atla 2. (In Polish)
- Grzelak Czesław. 2005. *Ład pojaltański w Europie Środkowo-Wschodniej*. W: *Represje sowieckie wobec narodów Europy 1944–1956*. Eds Rogut D., Adamczyk A. Żelów, Wydawnictwo Atena, pp. 13–18. (In Polish)
- Kislicyna Ganna. 2006. *Novaâ litaraturnaâ situacyâ: zmena kul'turnaj paradygmy* [A new literary situation: a change of cultural paradigm]. Minsk, Logvinaŭ. (In Belarusian)
- Klinau Artur. 2008. *Mińsk. Przewodnik po Mieście Słońca*. Wołowiec, Wydawnictwo Czarne. (In Polish)
- Klinau Artur. 2008. *Malaâ padarożnaâ kniżka pa goradze Sonca* [A small travel book on the city of the Sun]. Minsk, Logvinaŭ. (In Belarusian)
- Klinau Artur. 2011. *Šalom* [Shalom]. Minsk, Logvinaŭ. (In Belarusian)
- Mironowicz Eugeniusz. 1999. *Białoruś*. Warsaw, Wydawnictwo Trio. (In Polish)
- Ograbiony naród. Rozmowy z intelektualistami białoruskimi*. 2007. Eds Nocuń M., Brzeziecki A. Wrocław, Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego. (In Polish)
- Potasińska Paulina. 2017. *Jak pisarze pamiętają. Teoria badań nad pamięcią a praktyka literacka*. In: *Świadectwa pamięci. W kręgu źródeł i dyskursów (od XIX wieku do dzisiaj)*. Eds Dąbrowicz E., Larenta B., Domurad M. Białystok: Alter Studio, pp. 25–49. (In Polish)
- Szybieka Zachar. 2002. *Historia Białorusi 1795–2000*. Lublin, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. (In Polish)
- Tabaszewska Justyna. 2013. *Od literatury jako medium pamięci do poetyki pamięci. Kategoria pamięci kulturowej w badaniach nad literaturą*. "Pamiętnik Literacki" CIV, no 4, pp. 53–72. (In Polish)
- Usov Pavel. 2014. *Powstanie, konsolidacja i funkcjonowanie reżimu neoautorytarnego na Białorusi*. Warsaw, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. (In Polish)

